

15. Егоров М.В. Поволжские немцы в стремлении к сохранению национальной идентичности, традиционных устоев жизни: автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02. Саратов, 2006. – 29 с.

16. Яковлева Ж.В. Антирелигиозная кампания в Саратовском Поволжье (конец 1920-х – начало 1940-х гг.): дисс. ... кандидата ист. наук : 07.00.02. Саратов, 2017. – 266 с.

17. Бетхер А.Р. Традиционное хозяйство немцев Западной Сибири в конце XIX – первой трети XX вв.: автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.07. Омск, 2003. – 25 с.

18. Подопрігора Ю.И. Этнический и конфессиональный состав немцев Павлодарского Прииртышья в XX – начале XXI века: автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.07. Томск, 2009. – 19 с.

19. Савранина Т.В. Этнический и конфессиональный состав немцев Западно-Сибирской равнины (конец XIX – XX вв.): автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.07. Новосибирск, 1997. – 17 с.

20. Черказьянова И.В. Немецкая колониальная школа в Сибири (конец XIX в. – 1938 г.): автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02. Омск, 1998. – 26 с.

21. Орлов В.М. Релігійна політика Російської імперії щодо неправославних християнських об'єднань і їх діяльність в Україні XIX – початку XX ст.: українська радянська історіографія 1950-х – першої половини 1980-х рр. Сіверщина в історії України: зб. наук. праць. – Київ; Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2018. – Вип. 11. С. 264–266.

22. Черказьянова И.В. Школьное образование российских немцев: проблема взаимодействия государства, церкви и общества: автореф. дисс. ... д-ра ист. наук : 07.00.02. Санкт-Петербург, 2008. – 41 с.

23. Белов Ю.С. Правительственная политика по отношению к неправославным вероисповеданиям России в 1905–1917 гг.: дисс. ... кандидата ист. наук : 07.00.02. Санкт-Петербург, 1999. – 494 с.

24. Вибє І.Н. Вероисповедная политика самодержавства в Западном крае (1830–1855): автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02. Санкт-Петербург, 2009. – 26 с.

25. Дорская А.А. Вопрос о свободе совести в российском законодательстве 1905–1917 гг.: автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02. Санкт-Петербург, 1997. – 16 с.

Орлов В.Н. Новейшие российские научно-исторические центры исследования политики относительно неправославных христианских церквей в XIX – первой трети XX в. и украинский конфессиональный фактор (на примере диссертационных исследований)

В статье охарактеризованы основные российские научно-исторические центры исследования государственно-религиозных отношений и политики относительно неправославных христианских церквей в XIX – первой трети XX в. Установлены современные центры, учебно-научные учреждения, которые специализировались на изучении политики относительно неправославных христианских объединений в Российской империи, Российской республике, СССР в XIX – первой трети XX в. Определена роль украинского конфессионального фактора в современных российских исторических исследованиях. Установлен уровень освещенности этой проблематики в новейшей российской историографии на примере диссертационных исследований 1990-х гг. – в начале XXI в.

Ключевые слова: диссертация, христианство, научный центр, неправославный, религия, Российская империя, СССР, церковь.

Orlov V.M. The newest Russian scientific and historical centers of researching of policies of relatively non-Orthodox Christian churches in the 19th – the first third of the 20th centuries and Ukrainian confessional factor (on the example of dissertation researches)

This article describes the main Russian scientific and historical centers of the study of state-religious relations and policies of relatively non-Orthodox Christian churches in the 19 – first third of the 20th century. Established modern centers, educational and scientific institutions that specialized in the study of policies of regarding non-Orthodox Christian associations in the Russian Empire, the Russian Republic and the USSR in the 19 – first third of the 20th century. The role of the Ukrainian confessional factor in modern Russian historical research has been determined. The level of coverage of this issue in the newest Russian historiography is determined on the example of dissertation researches of the 1990s – early 21st century.

Key words: dissertation, Christianity, scientific center, non-Orthodox, religion, Russian Empire, USSR, church.

30.01.2019 p.

УДК 7.03:7.048:7.071.1(477.52/.54)

О.Є. Ковальов

З ІСТОРІЇ СЕМАНТИКИ РОМБІЧНОГО ОРНАМЕНТУ У ТВОРЧОСТІ МАЙСТРІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА СІВЕРЩИНИ

У статті розглядається походження ромбо-меандрового орнаменту, висвітлюється його застосування як магічного загального фону на ритуальних речах, як окремих знаків та символів зображених на виробах пізньопалеолітичної стоянки с. Мізина на Чернігівщині. Досліджується використання орнаментальної композиції у творчості майстрів декоративно-прикладного мистецтва Сіверщини.
Ключові слова: Мізинська пізньопалеолітична стоянка, Чернігівське тригранно-виїмчасте різьблення на дереві, символ, семантика.

У декоративних візерунках відображалось уявлення людини про життя, довкілля. Це своєрідний код, розшифрувавши який, можна прочитати композицію елементів так само, як свого часу було прочитано шумерські клинописи та єгипетські ієрогліфи.

Археологічні знахідки на території України свідчать про те, що найдавніші пам'ятки мистецтва з'явилися ще в період пізнього палеоліту (25–15 тисячоліть тому). Палеолітичні стоянки, відкриті археологами в Києві (Кирилівська стоянка), у Мізині на Десні, у с. Пушкарях поблизу Новгород-Сіверського та інші, дають цінний матеріал для визначення художньої діяльності первісної людини.

У поселеннях давніх мисливців, які жили великими родовими колективами, знайдені вироби з мамонтових кісток або рогів північного оленя – стилізовані статуетки жінок, птахів, звірів.

Багато предметів з кісток знайдено в Мізинському поселенні на р. Десні Чернігівської області. Привертають увагу умовні, узагальнено трактовані статуетки жінок з бивня мамонта, які мали культове призначення, вважалися оберегами домашнього вогнища, вирізані з кістки мамонта браслети, орнаментовані зигзагоподібними лініями, що мали символічне значення. Мізинські майстри використовували фарбу. Про це свідчить кольоровий візерунок на лопатці і щелепах мамонта, розписаних червоною вохрою. Це одне з ранніх і рідкісних живописних зображень у палеолітичному мистецтві Східної Європи.

Походження ромбічного орнаменту відоме з палеолітичної давнини до сучасності упродовж більше двох десятків тисячоліть. У наш час, за етнографічними даними, ромбічний орнамент у його багатогранності зустрічається у всіх народів світу.

Таку повсюдність ніяк не можна пояснити легкістю зображення саме ромбічної фігури: звичайний квадрат, теж широко розповсюджений у народних орнаментах, більш простий і легкий у виконанні, але з тисячоліття в тисячоліття різні народи в різних частинах Старого Світу з великою наполегливістю зображували ромби, створювали суцільний килимовий візерунок з ромбів або малювали символи родючості, в основі яких дуже часто був ромб. Уся система «ромбів з гачками», ретельно досліджена А.К. Амброзом, побудована на ромбі [1, с. 11–27]. Амб-

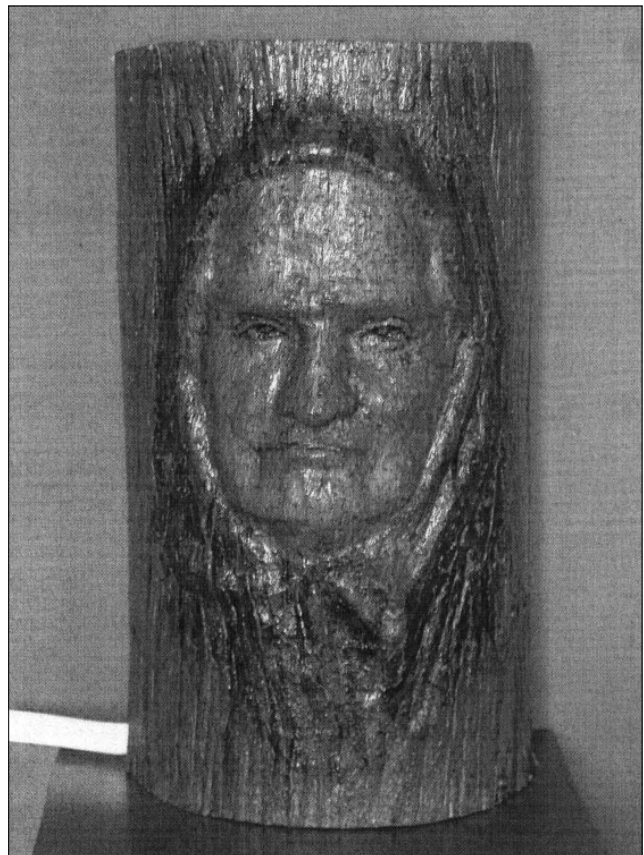
розом досліджені землеробські значки, відомі ще з енеоліту; більш ранній орнамент не увійшов до його схеми. Крім того, залишився нез'ясованим зв'язок землеробства з ромбічною формою символу родючості. Передбачається, що ідеограма «засіяне поле» нерідко являє собою квадрат, а не ромб, у чому, можливо, проявилось прагнення орачів до прямокутних, а не косокутних форм поля, ниви. Ромб як такий був констатований, але не роз'яснений, і знайти його розгадку в орнаментиці й реаліях землеробських племен було неможливо.

Розгадку несподівано підказало спостереження над структурою дентину бивнів мамонта. Палеонтолог В.І. Бібікова [2, с. 3–8] у 1965 р. встановила, що поперечний або косий зріз мамонтової кістки створює на поверхні будь-якого виробу килимовий візерунок природного походження, складений із ромбів, які дотикаються та насуваються один на одного. Основні, первинні ромби дентину невеличкі – 0,5–0,8 мм по великій діагоналі, але все ж можна роздивитися неозброєним оком. Ромбики групуються у великі, теж ромбічні або зигзагоподібні, системи, які досягають 10 мм. Системи ці менш геометричні, не такі правильні, як первинні ромбики, але саме вони складають враження килимового візерунка на поверхні виробу з кісток.

В.І. Бібікова за допомогою свого відкриття пояснила походження ромбічного орнаменту, чітко вигравірованого на виробках з кісток з Мізинської пізньопалеолітичної стоянки на Чернігівщині. Дослідниця переконливо довела, що ромби, ромбічний меандр та серії паралельних зигзагоподібних ліній є свідомим відтворенням первісним художником природного вигляду мамонтової кістки, її природного «килимового візерунка». Різний кут зрізу мамонтової кістки давав різні варіанти ромбічного «орнаменту» на самій кістці. Художник надав чіткості та суворості геометричності вихідним природним формам, але його прагнення покрити свої вироби всіма видами природного малюнка дентину, збільшити його і підкреслити глибокими борознами гравірування не підлягає сумніву.

В.І. Бібікова правильно усвідомила ромбічний орнамент як вияв «уявленя про міць, силу, достаток», пов'язаних з мамонтом як головним джерелом їжі, а отже, і достатку. Своє відкриття вона застосувала тільки для геометричного мистецтва палеоліту, тільки до того часу, коли в первісних художників постійно перед очима був природний зразок – початкова форма для уподібнення та відображення.

Якщо ж ми з позицій цього відкриття подивимося на наступне, післяпалеолітичне, мистецтво кам'яного та бронзового віку, то побачимо, що ромбічний, або ж меандровий, килимовий візерунок, зигзаговий візерунок та характерні для мамонтової дентину нібито розірвані зигзаги та меандри продовжують існувати протягом кількох тисячоліть [3, с. 127–134]. Орнамент, який відтворює не чітку геометричність мізинських гравіювань, а природну, трохи переливчасту ромбоїдальність реальної мамонтової кістки, що прагне до геометрич-

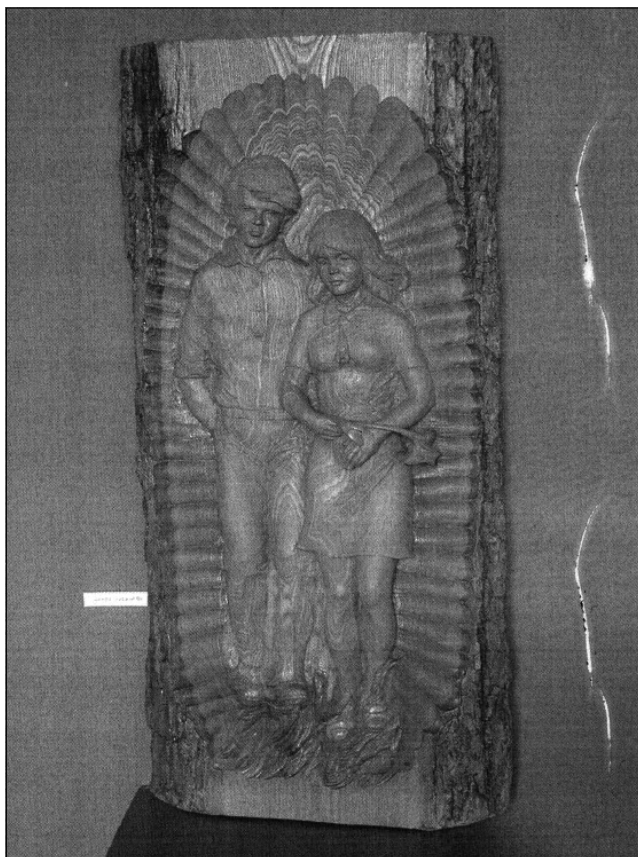

Лл. 1. М. Ковальов «Мати» (різьба по дереву)

ності, ми зустрінемо у великій кількості в культурах неоліту, енеоліту і навіть залізного віку. Є він на Балканах у культурах Старчево-Кьорьош, Вінча, Караново і Бонн; є в лінійно-стрічковій культурі та в Трипілля-Кукутени. Доходить цей орнамент до Гальштата і до дипілонського живопису Греції [3 с. 89].

Ромбо-меандровий орнамент зустрічається на посуді (особливо на ритуальних, щедро прикрашених посудинах), на глиняних антропоморфних фігурках теж, без сумніву, ритуальних; на глиняних тронах богинь або жриць.

Ромб з'явився в пізньопалеолітичному мистецтві як свідоме відтворення малюнка мамонтової кістки, як узагальнюючий символ мамонта – блага. Усвідомлення малюнка дентина було, гадаємо, таким же повсюдним, як полювання на мамонта. Через посередництво ритуального татування (коли прості печатки створювали на тілі складні варіанти меандрового візерунка) ромбічний орнамент пережив побутування мамонтової кістки і дожив до землеробського віку. У землеробських культурах Європи ромбо-меандровий орнамент застосовувався і як магічний загальний фон на ритуальних речах, і як окремий знак, уособлений символ родючості. Той знак «засіяного поля», з якого ми почали екскурс улюбленої пам'яті, виявився не найпершим, а одним із наступних витків того довгого ланцюга, який тягнеться з кількатисячолітньої давнини. Ромбічний знак, відомий у багатьох варіантах, зокрема, ромб з відростками по кутах (ромб з гачка-

Іл. 2. М. Ковальов «Молодість» (різьба по дереву)

ми), відображав землеробську ідею земної та рослинної родючості, у чому відтворилася його нова, аграрна сутність [6, с. 30–31].

Археологи відзначають кілька етапів смислового розвитку давніх мотивів орнаменту, наприклад, «ромб з гачками»: спочатку це землеробський символ родючості, потім магічно-оберігаючий знак і язичницький символ, потім – прикраса, що зберігає традиційне місцезнаходження, а далі – чисте прикрашання, орнамент [1, с. 27].

Мистецтво первіснообщинного ладу розвивалося в тісному зв'язку з трудовою діяльністю. У постійній боротьбі з силами природи склалися релігійні вірування давніх мисливців, їхні уявлення про світ. Полювання було основною галуззю господарства первісних людей, єдиною формою їхнього існування. Велика роль надавалася магічним обрядам. Ось чому зображення тварин було головною темою первісного мистецтва.

Поступово змінюються форми господарства первісної людини, поряд із мисливством розвивається землеробство і скотарство. Епоха неоліту і бронзи – новий етап у розвитку первісного мистецтва. З цим же періодом пов'язана й поява кераміки, глиняного посуду.

Мистецтво давніх слов'ян було тісно пов'язане з побутом. Різноманітні предмети хатнього вжитку, зброї, знарядь праці, одягу, різьблення по дереву, вишивки на тканинах, бронзові ювелірні вироби оздоблювалися яскравими своєрідними візерунками. Саме в цій галу-

зі у створенні орнаментальних форм виявилася невичерпна фантазія і майстерність слов'янських митців. У їхньому мистецтві відбивалося своєрідне світосприйняття язичників, які обожнювали сили природи. Створені ними орнаменти й візерунки, зображення на предметах часто мали певний символічний зміст.

Художня культура слов'ян, збагатившись здобутками візантійського мистецтва, створила ґрунт для розвитку своєрідної культури й мистецтва Київської Русі. Найвищого розвитку Київська Русь досягла за князя Володимира та його сина Ярослава Мудрого. Від того часу дійшли до нас билини про Іллю Муромця, Добриню Микитича, Альошу Поповича, багато народних переказів. Тоді почали вести літописи, які й сьогодні сповіщають нам про історичні події того часу. З'являються й літературні твори.

Мистецтво цього часу розвивало давньоруські традиції. Проте в ньому відбувалися значні зміни, обумовлені розвитком суспільного життя і поглядів, зв'язками з мистецтвом інших народів. Протягом двох століть, що складають певний етап у розвитку української культури, можна помітити нові прийоми художнього пізнання світу, більш повного й реалістичного відтворення навколишньої дійсності.

Ще наприкінці X ст. німецький письменник Теофіл у трактаті «Про різні ремесла» ставив на одне з перших місць у Європі мистецтво Русі; візантійський поет Іоан Тцесцес (XII ст.) оспівував майстерність руського різьбляра, порівнюючи його з легендарним Дедалом. Італійський мандрівник XIII ст. Плано Карпіні захоплено описував роботу руського майстра Косьми, який вирізьбив із слонової кістки трон, оздобивши його золотом і коштовним камінням.

Друга половина XVI – перша половина XVII ст. в історії України були особливо напруженими. Піднесення національно-визвольного руху створило умови для розвитку сил народу, знайшло відображення і в його художній культурі. У ті часи тісно перепліталися визвольна і антифеодальна боротьба. В її горнілі кувалися засоби ідейної зброї, переосмислювалися завдання мистецтва, яке насичувалося гуманістичними ідеями. Воно вимагало нових, реалістичних засобів художньої виразності. Зміни, характерні для культури і мистецтва, базувались на змінах соціально-економічного життя, розвитку ремесел, торгівлі, містобудування. Зростання економічних зв'язків між окремими землями в мирний час, єднання їх під час боротьби проти іноземних загарбників, спільність розвитку – усе це сприяло поступовому перетворенню української народності в націю. У розвитку країни відбувалися важливі зміни. Розвивалась освіта, література збагачувалася світськими темами та новими жанрами, поширювалося книгодрукування. З розвитком освітньої та видавничої справи у 20–30-х роках XVII ст. у культурному житті країни на чільне місце знову виходить Київ.

Разом з тим посилюється й обмін творами літератури, мистецтва, а згодом й самими митцями, будівничими. В українських містах працювали майстри різних національностей, що значною мірою сприяло розвитку і збагаченню української культури. У цей період починаються певні зміни в усвідомленні нових художніх ідеалів, поглиблюються нові світські мотиви в мистецтві. Воно все частіше відображає життя і наповнюється новим змістом, проблематикою, конкретністю.

Своєрідністю відзначаються перші українські друковані книжки, художньому оформленню яких приділяється велика увага. Збагачуючись здобутками світової культури, мистецтво України набувало виразно окреслених національних рис, міцно пов'язувалось із суспільним розвитком, сприяло народному руху.

У декоративно-прикладному мистецтві України XIV–XVII ст., як і в інших видах художньої творчості, за цей час відбулися серйозні зміни. Поширилися різні види декоративного різьблення, став помітним перехід від площинного трактування рельєфів до більш об'ємних, які правдивіше відтворюють натуру. Особливо вплинули на розвиток декоративного мистецтва ідеї епохи ренесансу. Вони відіграли велику роль в оздобленні будівель і розвитку архітектури. На фасадах, порталах, в інтер'єрах будинків з'являються скульптурні рельєфи та пишне різьблення, яким прикрашалися палаци, церкви, іконостаси.

Творчість майстрів характеризується посиленням декоруванням речей та архітектурних елементів, намаганням надавати їм більшої мальовничості, створювати за їх допомогою святковий та урочистий настрій в архітектурному оточенні. Такий мажорний, піднесений характер виробів майстрів народного мистецтва цілком відповідав загальним запитам суспільного життя і був характерним для архітектури та образотворчого мистецтва. Майстри широко використовувалися зразки мистецтва різних країн Заходу і Сходу. Мотиви настільки часто перепліталися з народними принципами трактування художньої форми, що в результаті виник своєрідний стиль і напрям, який став важливою частиною культури бароко в Україні.

Особливою галуззю прикладного мистецтва було різьблення по дереву та рогу. Різні архітектурні деталі, одвірки, скоби, сволоки прикрашалися складним геометричним орнаментом. З дерева різьбили меблі, дошки для оздоблення тканини (вибійки). З рогу робили порохівниці, які прикрашали різьбою. Слід відзначити такий вид діяльності, як килимарство. Різні типи орнаментів і технік виконання були властиві певним районам (рослинний – на Київщині, Полтавщині, геометричний – на Чернігівщині), але всі ці вироби поєднувала декоративність та мальовничість форм. Надзвичайно популярними в цей час були такі види декоративно-прикладного мистецтва, як вишивка і гаптування.

Позначене рисами яскравої художньої самобутності, декоративно-прикладне і народне мистецтво зробило великий внесок в художню культуру того часу.

Лл. 3. М. Ковальов «Перший урок» (графіка)

Наприкінці XVIII і в першій половині XIX ст. на всіх українських землях народне мистецтво продовжувало перебувати в процесі творчого розвитку. Розширився асортимент виробів декоративно-прикладного мистецтва, а збільшення їх кількості сприяло посиленню ярмаркової торгівлі. Кожна сім'я, навіть найбідніша, прагнула прикрасити свій побут виробами народної творчості. Вона була животворним ґрунтом для розвитку всього декоративно-прикладного мистецтва й відчутно впливала на художнє життя України.

Найголовнішими видами декоративно-прикладного мистецтва цієї доби були: вишивка, різьба по дереву, кераміка, килимарство, народне малярство.

Дерев'яні речі домашнього вжитку вкривали тонкою різьбою геометричних мотивів, прикрашали виточеними з дерева фігурами. Велике розмаїття народної фантазії виявилось в розмальовуванні писанок. Тут панувала індивідуальна манера стилізації не тільки в кожному селі, а й у кожній сім'ї. Узори на писанках дають уявлення про творчість майстрів, незліченне багатство орнаментальних мотивів, що побутували в українських селах. Добру славу мають українські килими і ткацтво. Найбільшим центром ткацтва наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. були Київ, Батурин, Ніжин, Чернігів та ін. Важливим осередком народного ткацтва було місто Кролевець на Чернігівщині (тепер Сумська область). У мотивах малюнків кролевецьких виробів найчастіше зустрічаються

Лл. 4. А. Колошин «Скринька з шухлядами» (різьба по дереву)
стилізовані зображення птахів і дерев, квадрати й ромби. Мотиви ці передавалися в покоління і дійшли до нас ще з язичницьких часів, коли одним із головних мотивів рослинного орнаменту було «дерево життя», яке в поєднанні з «птахами», «кіньми», фігурками людей мало ряд магічних значень [4, с. 370–372].

Великих здобутків досягли в другій половині XIX – на початку XX ст. майстри-різьбярі по дереву. Різьблення – давнє народне мистецтво, кращі традиції якого збереглися й нині. Вражає розмаїтість профілів віконних і дверних наличників та дерев'яних балок – сволоків у будівлях різних областей України. Стилізованими рослинними й геометричними візерунками прикрашалися скрині, сани й вози, мисники, лави, полиці, столи, дошки для вибійки, форми для пряників, праці, рубелі тощо.

Українське декоративно-прикладне мистецтво цього періоду (XIX–XXI ст.) набуло виразного соціального спрямування. Головною темою, яка пройшла крізь віки, була тема життя людини.

Усталені традиції українських різьбярів з їх локальними особливостями продовжують і сучасні майстри України, роботи яких відомі далеко за її межами.

У XVI–XVIII століттях особливо розвинулося різьблення іконостасів, кіотів, свічників, скульптурне різьблення. У XVI ст. іконостаси мали плоске різьблення. З другої половини XVII ст. у композиції їх оформлення використовуються елементи класичної архітектури, водночас в орнаменті деяких іконостасів значне місце займають мотиви народного різьблення. У XVIII ст. каркас іконостаса прикрашається пишним, укритим позолотою рельєфним різьбленням, в орнаменті якого переважали рослинні мотиви.

Виготовлення побутових і господарських речей з дерева було поширене і набуло особливого розвитку в Чернігівській, Київській, Полтавській, Івано-Франківській та інших областях. Тут були зосереджені майстри-деревообробники, інколи цілі сім'ї, у яких майстерність передавалась від батька синові. Продукція таких майстерень, так само як гончарських і ткацьких, художньої вишивки, вивозилась для продажу на ярмарки, іноді на досить

Лл. 5. А. Колошин «Таріль» (різьба по дереву)

далеку відстань, і обмін художніми творами та досвідом сприяв подальшому розвитку народного мистецтва. Значно збагатились новими елементами геометричний і рослинний орнаменти, більш соковитою та різноманітною стала пластика різьблення. У більшості виробів різьблений орнамент вкриває великі поверхні (посудні полиці, скриньки, сільнички, шкатулки, шухляди столів, задки возів та саней тощо).

Одним із найпоширеніших мотивів є коло та півколо, що складається з окремих дрібних геометричних рисунків і деталей.

З літературних джерел відомо, що ще наприкінці XVIII ст. в окремих селах Полтавщини та Чернігівщини було зосереджено виробництво саней, возів, коліс, насадив, ярм та ін. За бажанням замовника або з ініціативи самого майстра ці вироби прикрашалися оригінальним і різноманітним різьбленням. Відомий з цього часу чумацький віз, майже всі частини якого вкриті багатим різьбленням, яке складалося з невеликої кількості елементів. Кожний з цих елементів набирав своєрідного звучання залежно від форми речі, яку він прикрашав. Це є свідченням органічного зв'язку різьбярського мистецтва з побутом та його потребами.

Серед творів народного різьблення зустрічалась і кругла скульптура. Це були так звані «коники» на посудних полицях, зображення людей, тварин, птахів на притиках для ярма або фігурки, що прикрашали предмети церковного вжитку. У всіх цих скульптурах зображення мало дуже узагальнений характер, без зайвих деталей. Гостре спостережливе око народного митця вміло підмічати і відбирати найбільш яскраві та характерні риси предмета, який він відображав. Форма об'ємного скульптурного різьблення залежала від практичного призначення виробу і

посилювала його конструктивну та художню виразність.

Змінюються покоління майстрів декоративного мистецтва, та незмінними залишаються народні традиції. І, які б зміни не відбувалися в суспільстві, нерозривна нитка народної творчості на перерветься ніколи. Етнокультурний феномен майстрів декоративного мистецтва Сіверщини розквітає на всеосяжному дереві українського народного образотворення. Він є впізнаним не тільки компетентними мистецтвозворцями, а й звичайними людьми, не байдужими до краси. Твори майстрів Сіверщини гармонійно прикрашають інтер'єри музеїв декоративно-прикладного мистецтва, приватні колекції, сучасні громадські споруди та заклади культури, наповнюють їх художньо-естетичним та духовним змістом.

Сіверщина має багаті й давні традиції українського життя, на ґрунті яких відбуваються процеси національного відродження народного мистецтва. Вивчення та збереження етномистецьких традицій у творах декоративно-прикладного мистецтва сприяє збагаченню та розвитку національної культури України [5 с. 145–153].

Патріархами художнього різьблення по дереву зі стильовими місцевими рисами орнаментики та опорядження по праву можна вважати заслужених майстрів народної творчості України А. Колошина (м. Новгород-Сіверський) та М. Ковальова (м. Шостка) – випускників Яворівської школи художнього ремесла 1960 р. (Львівська обл.). Вони майстерно володіють яворівським (жолобчасто-виборним), чернігівським (тригранно-виїмчастим), рельєфним та об'ємним різьбленням. М. Ковальов після закінчення Орловського педагогічного інституту (художньо-графічний факультет) з 1967 р. працював майстром виробничого навчання, з 1968 р. – помічником директора з культурно-виховної роботи художнього професійно-технічного училища № 14 ім. Й.П. Станька (сmt. Івано-Франкове Львівської обл.). М. Ковальов з учнями училища зробив вагомий внесок у розвиток навчальної бази, створив тисячі композицій прикрас виробів із дерева. Серед випускників – десятки талановитих митців, архітекторів, скульпторів, педагогів, які своєю працею сприяють збереженню глибинних художніх традицій народу України, дарують суспільству відчуття національної єдності, естетичної насолоди від спілкування з їхніми різножанровими творами.

М. Ковальов – учасник багатьох художніх виставок декоративно-прикладного мистецтва, нагороджений двома золотими, трьома срібними медалями ВДНГ, грошовими преміями, дипломами. З 1971 р. працював на посаді начальника бюро естетики хімзавода «Свема» м. Шостка, де багато творчих зусиль доклав для естетичного оформлення продукції заводу, інтер'єрів, парків м. Шостка. Створював проекти оформлення шкільних приміщень, залів, брав участь у численних міських, обласних, республіканських художніх виставках творів образотворчого мистецтва (Іл. 1, 2, 3).

У творчості Анатолія Колошина великий асортимент сувенірів – тарелі, скриньки, шкатулки, сільнички. Також до цього можна додати варіанти столярних, точених, довбаних форм. Поряд з дрібною пластикою з'являються і предмети умеблювання, прикрашені характерними для Чернігівщини насиченістю і вишуканістю різьбленого візерунка з виявленням текстури деревини.

За високу майстерність і участь у численних художніх республіканських виставках А. Колошин в 1996 р. став президентським стипендіатом, нагороджений преміями ім. Шербаківського та М. Коцюбинського в номінації «Декоративне та образотворче мистецтво».

Колекцією його виробів пишається музей – заповідник «Слово о полку Ігоревім», місто Новгород-Сіверський, де неодноразово організовувались персональні виставки майстра (Іл. 4, 5).

ПОСИЛАННЯ

1. Амброс А.К. Раннеземледельческий культовый символ // Советская археология. – 1965. – № 5. – С. 11–27.
2. Библикова В.И. О происхождении мезинского палеолитического орнамента // Советская археология. – 1965. – № 1. – С. 3–8.
3. Історія українського мистецтва: в 6 т. – К., 1966. – Т. 1 – 455 с.
4. Ковальов О.Є. Декоративно-прикладне мистецтво в школі 1–7 класи. Навчальний посібник. – Суми: Університетська книга, 2006. – 144 с.
5. Ковальов О. Образотворче мистецтво в школі 1–7 класи. Навчальний посібник. – Суми: Університетська книга, 2019. – 320 с.
6. Рыбаков Б.А. Космология и мифология земледельцев энеолита // Советская археология. – 1965. – № 1. – С. 30–31.

Ковалев А.Е. Из истории семантики ромбического орнамента в творчестве мастеров декоративного искусства Северщины

В статье рассматривается происхождение ромбо-меандрового орнамента, освещается его применение как магического общего фона на ритуальных вещах, как отдельный знак и символ изображенных на изделиях позднепалеолитической стоянки с. Мезина на Черниговщине. Исследуется использование орнаментальной композиции в творчестве мастеров декоративно-прикладного искусства Северщины.

Ключевые слова: Мезинская позднепалеолитическая стоянка, Черниговская трехгранно-выемчатая резьба по дереву, символ, семантика.

Kovalyov O.Ye. From history of semantics of a rhombic ornament in creativity of masters of decorative art of Sivershchina

In the article the origin of rhombus-meander of an ornament is considered, its application as magic general background on ritual things as the separate sign and a symbol of the villages of Mizin represented on products of the late Paleolithic site on Chernihivshchyna is lit. Use of ornamental composition in creativity of masters of decoratively applied art of Sivershchina is investigated.

Key words: Mizin late Paleolithic site, Chernihiv trihedra sinuate woodcarving, symbol, semantics.

28.02.2019 р.

